

เรื่อง วนเกษตรในพื้นที่ป่า

กรณีศึกษา : ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง

ตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 10

Community Forestry Research and Development Center No.10

สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 (ราชบุรี) กรมป่าไม้

๖๖๐๐๕

บอกเล่าก่อนเริ่มเรื่อง

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าระบบวนเกษตรในพื้นที่ป่ากรณีศึกษา ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลิ้นช้าง อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี เป็นการศึกษาภูมิปัญญาของชาวกะเหรี่ยงที่มีต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ เช่น การนำสมุนไพรชนิดต่างๆ มาใช้ในการรักษาโรค การนำเมล็ดไม้มาประดิษฐ์เป็นของเล่นต่างๆ หรือการใช้เปลือกไม้ แก่นไม้ รากไม้และผลของต้นไม้มาทำเป็นสีย้อมผ้าเพื่อใช้ในการตัดเย็บเครื่องนุ่งห่มหรือชุดพื้นเมือง ซึ่งมีหลากหลายสีสันทัดต่างตามแต่ละชนิดพันธุ์ไม้ นอกจากนี้การทำเกษตรกรรมของกะเหรี่ยงยังมีรูปแบบประเพณี วัฒนธรรม กฎระเบียบ ข้อห้าม และข้อปฏิบัติ ซึ่งเป็นการใช้หลักความสมดุลทางระบบนิเวศป่าไม้ในการจัดการพื้นที่ป่าร่วมกับการทำเกษตรกรรม เป็นการเกื้อกูลกันระหว่างธรรมชาติป่าไม้กับวิถีชีวิตของกะเหรี่ยง การเพาะปลูกพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดในพื้นที่เดียวกันเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นสามารถสร้างรายได้หล่อเลี้ยงชุมชนมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีความสอดคล้องกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล

การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำเกษตรรูปแบบ “ระบบวนเกษตร” ในพื้นที่ป่าของชุมชนกะเหรี่ยงมีวัตถุประสงค์ในการรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามไว้ เพื่อให้คนรุ่นต่อไปได้ศึกษาเรียนรู้ในภูมิปัญญาของบรรพบุรุษท้องถิ่น ซึ่งเป็นความงดงามของวิถีชีวิตที่พึงมีและอิงแอบธรรมชาติและดินป่าอย่างแนบแน่นและยั่งยืน

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 10
กันยายน 2553

เรื่องราวในเล่ม

วนเกษตรคืออะไร

1

จากเกษตรเชิงเดี่ยว...มาสู่... 'ระบบวนเกษตร'

3

ระบบวนเกษตร...มีข้อดีอย่างไร

4

ประวัติและความเป็นมาของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง

5

ระบบวนเกษตรของกะเหรี่ยงในพื้นที่ป่า

6

ขั้นตอนในการคัดเลือกพื้นที่และการเตรียมพื้นที่

9

มารู้จักกับ...พริกกะเหรี่ยง...กันเถอะ

10

ภาคผนวก

16

เอกสารอ้างอิง

25

เรื่อง วนเกษตรในพื้นที่ป่า

กรณีศึกษา : ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง

ตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

วณเกษตรคืออะไร

วณเกษตร (Agro Forestry) คือ การทำเกษตรทางเลือกรูปแบบหนึ่งโดยการทำเกษตรที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างผสมผสานระหว่างกิจกรรมการเกษตร การป่าไม้ รวมถึงการเลี้ยงสัตว์ ในพื้นที่เดียวกันหรือสลับเปลี่ยนที่หมุนเวียนกัน โดยเป็นกิจกรรมที่สอดคล้องกันทางประเพณีวัฒนธรรม และเกื้อกูลกับระบบนิเวศป่าไม้ในท้องถิ่น เพื่อให้ได้ผลผลิตอย่างสม่ำเสมอและคำนึงถึงหลักความสมดุลตามธรรมชาติของระบบนิเวศเป็นสำคัญ ในขณะที่ยังคงรักษาวิถีชีวิตของสังคมชนบทที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้นๆ ใหมากที่สุด

วณเกษตร มาจากคำว่า **วน** ที่หมายถึง ป่าที่มีความหลากหลายของทรัพยากรที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต และคำว่า **เกษตร** หมายถึง การใช้ที่ดินในการผลิตพืชหรือสัตว์ เช่น การป่าไม้ การปลูกพืชประมง ปศุสัตว์ ดังนั้นเมื่อนำทั้งสองคำมารวมกันคือ **“วณเกษตร”** จึงหมายถึง การใช้ที่ดินในการผลิตพืชและสัตว์ให้มากที่สุด หรือมีความซับซ้อนและมีความหลากหลายทางชีวภาพใกล้เคียงกับธรรมชาติมากที่สุด กล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่าการทำการเกษตรร่วมกันกับการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีรากฐานหรือปัจจัยการผลิตที่มาจากท้องถิ่นเอง ทั้งนี้การทำ **“วณเกษตร”** จะมีลักษณะแตกต่างหรือผันแปรไปตามสภาพพื้นที่ รวมถึงทัศนคติ ความเชื่อ ประเพณีวัฒนธรรม ความรู้และความสามารถในการจัดการของแต่ละชุมชน ซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันในแต่ละชุมชนด้วย

ระบบวณเกษตรสามารถแบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่

1. ระบบป่าไม้ร่วมกับการปลูกพืชเกษตร เป็นการปลูกพืชเกษตรแทรกในพื้นที่ป่า สวนป่า ซึ่งสามารถทำได้หลายรูปแบบ เช่น ปลูกต้นไม้เป็นแนวขอบรอบนอกของแปลงปลูกพืชเกษตร ปลูกต้นไม้สลับแถวเว้นแถว การปลูกสลับเป็นแถว ปลูกผสมกันอย่างไม่เป็นระเบียบระหว่างไม้ป่ากับพืชเกษตรหรือเลียนแบบธรรมชาติ
2. ระบบป่าไม้ร่วมกับปศุสัตว์ เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าไม้กับการเลี้ยงสัตว์
3. ระบบเกษตรป่าไม้และปศุสัตว์ เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่ระหว่างป่าไม้ พืชเกษตรและสัตว์
4. ระบบป่าไม้ร่วมกับการทำประมง เป็นการใช้ประโยชน์พื้นที่ระหว่างป่าไม้กับสัตว์น้ำ

ระบบวณเกษตรที่แนะนำเสนอเป็นกรณีศึกษานี้ เป็นการทำการเกษตรในระบบป่าไม้ร่วมกับการปลูกพืชเกษตรของชุมชนชาวกะเหรี่ยง หมู่ที่ 3 บ้านลั่นช้าง อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี ที่ใช้ความเชื่อ ข้อห้ามข้อปฏิบัติและมีภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์ อีกทั้งมีประเพณีและวัฒนธรรมในการทำการเกษตรที่เป็นเอกลักษณ์สืบทอดกันมาระหว่างการทำการเกษตรร่วมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เหตุผลและที่มาของระบบวนเกษตร

จากสาเหตุของการตัดไม้ทำลายป่า การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อการเกษตรกรรม เมื่อมีการขยายตัวของการทำเกษตรกรรม การผลิตเพื่อการค้าทำให้มีการขยายพื้นที่การเพาะปลูกอย่างกว้างขวางส่งผลให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม และความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติตามากทั้งทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดินและน้ำ ทางออกในการรักษาหรือเพิ่มพื้นที่ป่าเอาไว้ คือ การทำเกษตรกรรมในรูปแบบของ “ระบบวนเกษตร” จึงนับว่าเป็นรูปแบบเกษตรกรรมแบบยั่งยืนอย่างหนึ่ง เนื่องจากการผลิตทางการเกษตรที่ถือเอาความสมดุลกับระบบนิเวศในพื้นที่ป่าไม้เป็นหลัก

“วนเกษตร” จึงมีความหมายทั่วไป คือ ระบบการใช้ที่ดินเพื่อดำรงกิจกรรมการเกษตรต่างๆ ระหว่างต้นไม้ในพื้นที่ป่าหรือไม้ยืนต้นที่ปลูกขึ้น โดยที่การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์จะต้องมีความสอดคล้องซึ่งกันและกันเกี่ยวกับระบบนิเวศป่าไม้ในแต่ละท้องถิ่น

วัตถุประสงค์ของระบบวนเกษตร คือ

1. การดำรงอยู่ร่วมกันระหว่างพื้นที่ป่าไม้กับการเกษตร
 2. การเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ของประเทศ
 3. การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ
- หลักการและเงื่อนไขของระบบวนเกษตร

1. การมีต้นไม้ใหญ่และพืชหลายระดับ คือ การใช้ที่ดินมีประสิทธิภาพสูงขึ้นและยังช่วยให้ระบบนิเวศในการควบคุมตัวเอง และสามารถช่วยอนุรักษ์ดินได้เป็นอย่างดี
2. การเลือกพืชเศรษฐกิจให้เหมาะสมกับพื้นที่ป่า คือ การใช้ประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกันกับระบบนิเวศป่าไม้

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อระบบเกษตร คือ การเพิ่มเสถียรภาพและความยั่งยืนของการผลิต เพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ที่ดิน ปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางการเกษตรที่ทรุดโทรมให้ฟื้นฟูกลับคืนสู่สภาพที่ดีขึ้นและยังช่วยลด ปัญหาการเสียหายจากการทำลายของโรคและแมลงศัตรูพืช

ประโยชน์ที่เกิดขึ้นต่อเศรษฐกิจของประเทศ ทำให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้นสามารถเก็บผลผลิตทางการเกษตรไว้บริโภคและจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี แก้ปัญหาการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองได้ สามารถหมุนเวียนทรัพยากรที่มีอยู่ให้เกิดผลพลอยได้ เช่น การใช้แรงงานสัตว์จะได้มูลของสัตว์นำมาใช้ทำแกสชีวภาพ ช่วยปรับปรุงสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติโดยส่วนรวมของประเทศ

ประโยชน์จากปฏิกิริยาธรรมชาติ เกิดจากการย่อยสลายของพืชต่างชนิดกันทั้งระบบนิเวศป่าไม้ หรือพืชเกษตร โดยการเพิ่มอินทรียวัตถุธาตุไนโตรเจนให้กับดิน การปลูกพืชตระกูลถั่วเพื่อเป็นพืชตรึงและคลุมดินเพื่ออนุรักษ์หน้าดิน จะทำให้ได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น

จากเกษตรเชิงเดี่ยว... มาสู่... "ระบบวนเกษตร"

ในอดีตการทำเกษตรกรรมของคนในชุมชนเป็นการทำการ "เกษตรเชิงเดี่ยว" คือ การปลูกพืชชนิดเดียวในแปลงเดียวกันจำนวนมาก และเพาะปลูกตามความต้องการของตลาด ส่วนใหญ่เป็นการเพาะปลูกพืชเกษตร ยกตัวอย่างพืชในการทำเกษตรเชิงเดี่ยว ได้แก่ ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง อ้อย มะม่วง และพืชชนิดต่างๆ

การทำเกษตรเชิงเดี่ยว มีความเสี่ยงสูงหากไม่มีการบริหารจัดการที่ดี คือ หากเพาะปลูกพืชชนิดเดียวกันทั้งหมดของพื้นที่ โดยไม่มีการวางแผนหรือการปลูกพืชไม่ตรงกับความต้องการของตลาด จะส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในหลายด้าน เช่น

1. การระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช เมื่อเกิดการระบาดของทำลายผลผลิตทางการเกษตรเป็นบริเวณกว้าง รวดเร็วและควบคุมการระบาดได้ยาก

2. ต้นทุนในการผลิตสูง การระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช จะส่งผลต่อต้นทุนในการผลิต เนื่องจากต้องใช้สารเคมีที่มีประสิทธิภาพ และมีราคาแพงในการป้องกันและกำจัด อีกทั้งการบำรุงรักษาจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยจำนวนมากในการเพิ่มผลผลิต แต่ในทางกลับกันถ้าผลผลิตมีจำนวนมากจนล้นตลาด จะส่งผลกระทบต่อราคาพืชผลทางการเกษตรตกต่ำและทำให้เกษตรกรขาดทุนได้

3. การเสื่อมสภาพของพื้นที่ การทำเกษตรเชิงเดี่ยวมักทำซ้ำๆในพื้นที่เดิม ทำให้พืชดูดซับธาตุอาหารที่จำเป็นในดิน จนเกิดการขาดธาตุอาหารในดินส่งผลต่อการเจริญเติบโตและผลผลิต

4. การเกิดภัยธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเกษตรเชิงเดี่ยว เพราะการทำเกษตรที่ใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกจำนวนมาก น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกต้องพึ่งพิงน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก ถ้าเกิดภัยแล้งหรือน้ำท่วมจะส่งผลกระทบต่อพืชผลทางการเกษตร อีกทั้งพืชเกษตรที่นิยมปลูกเป็นระบบรากตื้นเมื่อเกิดน้ำป่าไหลหลากจะทำให้เกิดปัญหาการพังทลายของหน้าดิน

การทำเกษตรเชิงเดี่ยว ที่มีอัตราความเสี่ยงสูงทำให้เกษตรกรเริ่มหันมาทำการเกษตรแบบผสมผสานที่มีกิจกรรมทางการเกษตรมากกว่าสองกิจกรรม ในช่วงเวลาและพื้นที่เดียวกัน เช่น การปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน มีการเกื้อกูลกันอย่างต่อเนื่องระหว่างกิจกรรม ลักษณะการเกื้อกูลกันของการทำเกษตรผสมผสาน จึงทำให้ต้นทุนการผลิตลดลงและลดการพึ่งพิงปัจจัยภายนอกในที่สุด ซึ่งเป็นอีกวิธีการเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ที่ดินเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ ในการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสมเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งสอดคล้องกับการทำเกษตรในระบบ "วนเกษตร" ที่มีข้อดีในการทำเกษตรกรรมอย่างหลากหลาย

ระบบวนเกษตร...มีข้อดีอย่างไร

การทำการเกษตรใน “ระบบวนเกษตร” เป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการทำการเกษตรกรรมที่มีรูปแบบกิจกรรมการดำเนินงานที่สอดคล้องกับประเพณี วัฒนธรรม วิถีชีวิต และสภาพพื้นที่ที่มีความหลากหลายสามารถปรับเปลี่ยนกิจกรรมได้ตลอด ซึ่งการทำการเกษตรใน “ระบบวนเกษตร” มีข้อดีหลายประการสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

1. การเกื้อกูลกันระหว่างกิจกรรมการดำเนินงาน สามารถปลูกพืชหมุนเวียนในแปลงเดียวกัน และทำซ้ำในพื้นที่เดิมได้ โดยไม่ทำลายสภาพพื้นที่และธาตุอาหารภายในดิน อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับระบบนิเวศ

2. การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ สามารถบริหารจัดการพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพแบบแผน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการใช้ประโยชน์พื้นที่ มีความหลากหลายทางชีวภาพและผลผลิต

3. ลดความเสี่ยงจากการระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช ระบบวนเกษตรเป็นการปลูกพืชผสมผสานระหว่างพืชหลายชนิด ทำให้ลดการระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืชในพืชแต่ละชนิด

4. สร้างรายได้และลดต้นทุนทางการผลิต การปลูกพืชหลายชนิดทำให้มีผลผลิตจำหน่ายตลอดทั้งปี พืชบางชนิดยังสามารถย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยให้กับพืชชนิดอื่น ๆ ต่อไป

5. รักษาสมดุลทางธรรมชาติ ช่วยเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้กับชุมชน เป็นการอนุรักษ์ดิน น้ำ ป่าไม้ และอากาศ

6. ช่วยลดความเสี่ยงที่เกิดจากภัยธรรมชาติ เป็นการทำการเกษตรที่คัดเลือกพืชที่เหมาะสมต่อสภาพแวดล้อม และเสี่ยงต่อความแปรปรวนของสภาพดินฟ้าอากาศ

7. คุณภาพชีวิตของในชุมชนดีขึ้น ทำให้เกิดความรักและสามัคคี มีการจ้างงานของคนในชุมชน โดยไม่ต้องย้ายถิ่นฐานเข้ามาหางานทำที่อื่น

“ระบบวนเกษตร” ถือได้ว่าเป็นการทำการเกษตรกรรมร่วมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การใช้พื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพและยังช่วยให้ระบบมีกลไกในการควบคุมตัวเอง การใช้ประโยชน์ที่เกื้อกูลซึ่งกันและกันระหว่างระบบนิเวศป่าไม้กับการปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ที่ดิน การปรับปรุงสภาพแวดล้อมทางการเกษตรที่ทรุดโทรมให้ฟื้นฟูลิขิตนสู่สภาพที่ดีขึ้น และยังช่วยลดปัญหาการเสียหายจากการทำลายของโรคและแมลงศัตรูพืช ซึ่งปัจจุบันการทำการเกษตรในรูปแบบของ “ระบบวนเกษตร” ได้รับการส่งเสริมและเผยแพร่ให้กับผู้ที่สนใจอย่างกว้างขวาง

อีกทั้ง “ระบบวนเกษตร” เป็นการทำการเกษตรที่มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นถึงความพอประมาณ ความมีเหตุมีผล และมีภูมิคุ้มกัน จึงทำให้ชุมชนมีความตื่นตัวเห็นถึงความสำคัญและผลดีที่เกิดขึ้น โดยยกตัวอย่างชุมชนที่ทำการเกษตรใน “ระบบวนเกษตร” ที่สามารถน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นำมาใช้ควบคู่กับขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ระเบียบข้อบังคับของชุมชนได้เป็นอย่างดี คือ ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลิ้นช้าง ตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นในการคัดเลือกพื้นที่ ความเชื่อ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนควบคู่ไปกับการอนุรักษ์

ประวัติและความเป็นมาของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง

สภาพพื้นที่ทั่วไป

ที่ตั้ง บ้านลั่นช้าง ตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอหนองหญ้าปล้อง ไปทางทิศใต้ ประมาณ 7 กิโลเมตร สามารถเดินทางติดต่อได้โดยทางหลวงแผ่นดินสาย พบ 3349 สายหนองควง-หนองหญ้าปล้อง ห่างจากจังหวัดเพชรบุรีประมาณ 33 กิโลเมตร

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี

ทิศใต้ ติดต่อกับ อำเภอแก่งกระจาน จังหวัดเพชรบุรี

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบลท่าตะคร้อ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ประเทศสาธารณรัฐเมียนมาร์

ภูมิประเทศ

สภาพภูมิประเทศโดยทั่วไป มีลักษณะเป็นที่ราบสูงสลับกับภูเขา เป็นพื้นที่ป่าแหล่งต้นน้ำลำธาร และพื้นที่ทำเกษตรกรรม มีแหล่งน้ำธรรมชาติ คือ ลำห้วยแม่ประจันต์ และห้วยดินเพลิง ซึ่งเป็นลำห้วยขนาดใหญ่และเป็นสายน้ำหลักที่หล่อเลี้ยงคนในตำบลยางน้ำกลัดเหนือ

ระบบวนเกษตรของกะเหรี่ยงในพื้นที่ป่า

ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง ตำบลยางน้ำกลัดเหนือ อำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่สามารถอยู่กับป่าได้อย่างลงตัว มีการบริหารจัดการพื้นที่ป่าไม่รวมกับการทำการเกษตรของคนในชุมชน ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างเป็นชุมชนดั้งเดิมไม่มีการย้ายถิ่นฐาน ทำให้บางครอบครัวยังยึดอาชีพเก็บหาของป่าขาย แต่ยังคงทำไร่ปลูกพืชผักเป็นอาชีพเหมือนรุ่นบรรพบุรุษ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยังคงยึดถือปฏิบัติ เช่นเดียวกับกะเหรี่ยงจังหวัดราชบุรีและกาญจนบุรี พื้นที่ทำการเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างนั้นเป็น พื้นที่ที่ทำการเก็บหาของป่าที่ทำการเกษตรจึงอยู่ในป่า และบางแปลงต้องใช้การเดินทางเข้าไปในพื้นป่า 4-5 กิโลเมตร รูปแบบการเพาะปลูกพืชเป็นการปลูกพืชแบบผสมผสานโดยการปลูกพืชหลายชนิดลงในแปลงเดียวกัน

ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างเป็นชุมชนดั้งเดิมก่อตั้งหมู่บ้านมานับร้อยปี ภูมิประเทศที่ตั้งหมู่บ้านเป็นที่ราบเชิงเขาสลับกับภูเขาสูง บ้านเรือนในชุมชนสร้างกระจายเป็นกลุ่มๆ แบ่งเป็นกลุ่มละ 4-5 หลัง เพราะกะเหรี่ยงนิยมอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ เพื่อความสะดวกในการรวมกลุ่มกันในการเดินทางไปทำการเกษตร โดยจะหมุนเวียนช่วยกันทำการเกษตรหรือช่วยกันลงแขกทำไร่จนครบทุกบ้าน

ในอดีตการทำไร่ของกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง เป็นการทำไร่หมุนเวียนเหมือนกับชุมชนกะเหรี่ยงทั่วไปในแต่ละครอบครัวจะมีพื้นที่ทำการเกษตรส่วนกลางของครอบครัวหมุนเวียนทำไร่ไปเรื่อยๆ ไม่ซ้ำที่ แต่เป็นพื้นที่ที่เคยปลูกพืชไร่แล้วปล่อยให้ต้นไม้คืนสภาพเป็นป่าประมาณ 4-5 ปี กะเหรี่ยงหนึ่งครอบครัวจะแบ่งพื้นที่ออกเป็น 4-5 แปลงคัดเลือกพื้นที่ทำไร่ปีละหนึ่งแปลงเวียนทำกันจนครบทุกแปลง เพราะการรื้อไร่ของกะเหรี่ยงต้องฟันต้นไม้จนหมดแล้วจุดไฟเผาวัชพืช จนทำให้คนทั่วไปดูว่ากะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชนที่เป็นผู้บุกรุกทำลายป่า แต่ที่จริงแล้วเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการพื้นที่ป่า นำมาประยุกต์ใช้ในการเพาะปลูกของกะเหรี่ยง ตามความเชื่อดั้งเดิมของกะเหรี่ยงจะไม่นิยมทำการเพาะปลูกซ้ำที่เดิมแต่จะย้ายไปแปลงถัดไป เพราะมีภูญาซันรกเต็มพื้นที่จึงทำให้พืชผลไม่ออกงามหรือได้ผลผลิตน้อยลง กะเหรี่ยงจึงปล่อยให้พื้นที่ทำการเพาะปลูกฟื้นคืนสภาพเอง โดยธรรมชาติต้นไม้ที่แตกออกจากตอเดิมที่เกิดจากการรื้อไร่จะเจริญเติบโตปกคลุมภูเขาจนตาย จนกลายเป็นอินทรีปัดลุสร้างความสะดวกสบายพร้อมที่จะทำการเกษตรในฤดูถัดไป

ปัจจุบันการทำไร่หมุนเวียนของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างแทบจะไม่มีให้เห็นแล้ว นอกจากนี้กระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ ในพื้นที่อำเภอหนองหญ้าปล้องชุมชนต่างๆ ได้ให้ความสำคัญและจัดเป็นเรื่องที่จะต้องร่วมมือร่วมแรงและสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชน มีการทำเกษตรกรรมในรูปแบบ **"ระบบวนเกษตร"** ที่มีความสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและไม่ขัดกับความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนชาวกะเหรี่ยง มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาใช้ในการเพาะปลูกและจัดการพื้นที่ ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างที่นิยมปลูกพืชในระบบวนเกษตรในรูปแบบระบบป่าไม้ร่วมกับการปลูกพืชเกษตร ซึ่งชุมชนได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาจากรุ่นบรรพบุรุษมาใช้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้กะเหรี่ยงนิยมปลูกพืชในระบบวนเกษตร คือ สภาพพื้นที่ที่เป็นเนินเขาและมีความลาดชันจึงไม่สามารถกักเก็บน้ำได้ และในการปลูกพืชทุกชนิดของกะเหรี่ยงจำเป็นต้องใช้น้ำจากธรรมชาติ โดยอาศัยน้ำฝนในฤดูฝนประมาณ 3-4 เดือน ทำการเพาะปลูกพืชไว้รับประทานในครัวเรือนและสามารถนำไปจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี

พืชที่ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างนิยมปลูกใน **"ระบบวนเกษตร"** มีหลากหลายชนิดแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ไม้ยืนต้น เป็นพันธุ์ไม้ที่ปลูกไว้เพื่อเป็นแนวกันลมพายุรอบพื้นที่ อีกทั้งยังช่วยกักเก็บและชะลอการไหลของน้ำป้องกันการชะล้างหน้าดิน โดยไม้ยืนต้นแบ่งออกเป็น 2 ชนิด คือ

1.1 ไม้ยืนต้นประเภทไม้ป่า ได้แก่ สะเดา ขี้เหล็ก มะค่าแต้ ลัก สน แดง ประดู่ เหกา หว่า ไม้ป่า เป็นต้น

1.2 ไม้ยืนต้นประเภทไม้ผล ได้แก่ ชมพู มะนาว น้อยหน่า มะม่วง ฝรั่ง มะขามหวาน เป็นต้น

2. พืชล้มลุกหรือพืชตามฤดูกาล เป็นการปลูกพืชที่มีอายุในการเก็บเกี่ยวผลผลิตหนึ่งฤดูกาลหรือใช้เวลา 3-4 เดือน จึงสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตไว้บริโภคในครัวเรือนเหลือจึงนำออกมาจำหน่ายเป็นรายได้เสริม ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพืชไร่ ได้แก่ ข้าวไร่ ยาสูบ ผักทอง ผัก มะเขือ ถั่วลิสง และพริกกะเหรี่ยง เป็นต้น

ส่วนระบบวนเกษตรในพื้นที่ป่าของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง ครอบคลุมทั้งที่มีเชื้อสายกะเหรี่ยง ยังคงใช้ระบบวนเกษตรในรูปแบบการป่าไม้ร่วมกับการปลูกพืชเกษตร เพราะการทำเกษตรในระบบวนเกษตรมีข้อดี คือ ช่วยลดอัตราความเสี่ยงด้านการตลาดสามารถจำหน่ายผลผลิตที่หลากหลาย และเป็นการลดต้นทุนในการใช้สารเคมีป้องกันและกำจัดแมลงให้กับคนในชุมชน เพราะพืชที่ปลูกในแต่ละชนิดมีลักษณะเด่นที่แตกต่างกัน เมื่อปลูกลงแปลงเดียวกันจะช่วยในการไล่แมลง ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของกะเหรี่ยงในการใช้ความสมดุลทางธรรมชาติเข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุมแมลงศัตรูพืช โดยไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ ป่าไม้และอากาศ ยกตัวอย่าง เช่น การปลูกพืชที่เป็นที่อยู่อาศัยให้กับแมลงศัตรูพืชในธรรมชาติ เพื่อช่วยจำกัดที่อยู่อาศัยไม่ให้ระบาดไปยังพืชชนิดอื่นๆ และสะดวกในการป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช เช่น การปลูกถั่วลิสงแทรกลงระหว่างแถวข้าวโพดจะช่วยให้แมลงศัตรูพืชธรรมชาติมาอาศัยอยู่ที่ต้นถั่วลิสง ได้แก่ นวกหนอน เพลี้ย ตั๊กแตน และจะถูกกำจัดโดยสัตว์จำพวกนกเค้า ได้แก่นก หนู กระรอก เป็นต้น นอกจากนี้ยังใช้การปลูกต้นไม้และไม้ดอกเป็นตัวล่อและไล่แมลง ต้นไม้ที่นิยมปลูกมีคุณสมบัติเป็นไม้ที่มีกลิ่นสดเพื่อดึงดูดแมลง ได้แก่ ไม้ดอกชนิดต่างๆ เช่น ดาวกระจาย ดาวเรือง ทองนกั ผกากรอง และต้นไม้ที่มีกลิ่นฉุนเพื่อไล่แมลง เช่น ตะไคร้ มะกรูด ดีปลี ยาสูบ เป็นต้น ประโยชน์อีกประการที่ได้จากปลูกพืชที่เป็นตัวล่อแมลง คือ ช่วยในการผสมเกสรให้กับพืชผลเกษตรและได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังเป็นตัวชี้วัดความสมดุลและสมบูรณ์ของระบบนิเวศป่าไม้ในบริเวณผืนป่ารอบๆ ชุมชน

สำหรับการทำการเกษตรยังคงพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก แต่การปลูกพืชจะนิยมปลูกพืชเกษตรเป็นหลัก ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างยังรักษาประเพณีปฏิบัติในการเพาะปลูก ตั้งแต่การไถพรวนเจ้าเขา การถางป่าวันแรกกลับมาแล้วนอนหลับไม่ฝันร้ายก็สามารถทำการเพาะปลูกได้ต่อไป การทำการเกษตรของชุมชนบ้านลั่นช้างจะปลูกพริกกะเหรี่ยงเป็นพืชหลัก เนื่องจากพริกกะเหรี่ยงสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนและเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ทางอำเภอหนองหญ้าปล้องส่งเสริมให้ชุมชนปลูกพริกกะเหรี่ยง แต่ยังคงปลูกพืชหลากหลายชนิดลงแปลงเดียวกัน เพื่อลดความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นจากภัยธรรมชาติหรือโรคพืชต่างๆ การทำการเกษตรแบบนี้เป็นปลูกพืชผสมผสานซึ่งจะเน้นปลูกพริกกะเหรี่ยงเป็นหลักแล้วปลูกพืชอื่นแซมกระจายโดยรอบแปลง

ขั้นตอนในการคัดเลือกและการเตรียมพื้นที่

ในการคัดเลือกพื้นที่เพาะปลูกของกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง มีความเชื่อประเพณีปฏิบัติ และมีข้อห้ามต่าง ๆ ในการคัดเลือกพื้นที่ในการเพาะปลูกซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของกะเหรี่ยง อีกทั้งยังเป็นการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าอย่างยั่งยืนโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีความเชื่อและประเพณีในการปฏิบัติดังนี้

1. ในการคัดเลือกพื้นที่ กะเหรี่ยงจะไม่เลือกพื้นที่เพาะปลูกบริเวณที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และบริเวณที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้น
2. ห้ามทำไร่บนพื้นที่เขา ที่สูงเหมือนหลังเต่าหรือพื้นที่ที่มีน้ำไหลชันกัน 2 สาย
3. ในการทำไร่แต่ละครั้งของกะเหรี่ยง มีการไหว้ขอมาเจ้าที่เจ้าทาง และพระแม่ธรณี มีการตั้งศาลในบริเวณพื้นที่ไร่ที่เลือก และมีความเชื่อว่าถ้ากลับมาบ้านแล้วจะไม่ฝันร้ายเวลาอนอน
4. กะเหรี่ยงจะไม่ทำไร่ซ้ำที่เดิม แต่จะปล่อยให้พื้นที่ดินสภาพเอง

การเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก สำหรับช่วงเวลาในการแผ้วถางป่าจะเริ่มในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน จะทำการแผ้วถางหรือที่กะเหรี่ยงเรียกว่า “การรื้อไร่” การรื้อไร่ของกะเหรี่ยงจะต้องฟันต้นไม้อกให้หมดแล้วจึงจุดไฟเผาวัชพืช ตามความเชื่อดั้งเดิมของกะเหรี่ยงจะไม่นิยมทำการเพาะปลูกในที่เดิมแต่จะย้ายไปปลูกถัดไป การมีพญารากเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกจะทำให้พืชผลไม่อุดมงามได้ผลผลิตน้อยลงเป็นอันเสร็จขั้นตอนการรื้อไร่

หลังจากการรื้อไร่หรือเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก การเพาะปลูกพืชที่อยู่คู่กับชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างนั้นก็คือ **“พริกกะเหรี่ยง”** เป็นพืชพื้นเมืองของกะเหรี่ยงคุณสมบัติเด่นของพืชชนิดนี้ คือทนทานต่อสภาพแวดล้อมที่แห้งแล้งและโรคแมลงได้ดี พริกกะเหรี่ยงมีลำต้นใหญ่ การแตกกิ่งแขนงได้ดี และให้ผลผลิตต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน มีรสชาติเผ็ดและความหอมซึ่งเป็นเอกลักษณ์ประจำพันธุ์ของพริกกะเหรี่ยง จึงนิยมนำมาแปรรูปเป็นพริกแห้งโดยพริกกะเหรี่ยงสด 3 กิโลกรัม ตากแห้งแล้วจะได้พริกแห้ง 1-1.3 กิโลกรัม ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างได้นำภูมิปัญญาในการรื้อไร่มาใช้ในการเพาะปลูกพริกกะเหรี่ยง คือ การรื้อไร่ของกะเหรี่ยงมีการเผาทำลายวัชพืช ถือว่าเป็นการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกกะเหรี่ยงนำเมล็ดพริกมาโปรยลงบริเวณพื้นที่ที่เตรียมการเพาะปลูก โดยไม่ต้องกลบเมล็ดพริกเพราะขี้เถ้าที่มีน้ำหนักเบาจะถูกลมพัดมากลบเมล็ดพริกเอง และขี้เถ้ามีส่วนช่วยในการป้องกันเมล็ดพริกจากสัตว์จำพวกนกคดแมลง คุณสมบัติของเมล็ดพริกที่มีรสชาติเผ็ดร้อนของพริกกะเหรี่ยงทำให้สัตว์ไม่มากัดกินเมล็ดพริก การหว่านเมล็ดพริกกะเหรี่ยงจะหว่านก่อนเข้าฤดูฝนประมาณ 1 เดือน เมื่อเข้าฤดูฝนประมาณ 90 วัน จึงเริ่มเก็บผลผลิตจำหน่ายได้

มารู้จักกับ...พริกกะเหรียง

ชื่อทั่วไป

พริกกะเหรียง

ชื่อสามัญ

BIRD CHILI, CHILI

ชื่อวิทยาศาสตร์

CAPSICUM FRUTESCENS LINN

เป็นไม้ล้มลุก สูง 0.3-1.5 เมตร กิ่งอ่อนเป็นเหลี่ยม ใบเป็นใบเดี่ยว ออกเรียงสลับ รูปไข่ปลายใบแหลม โคนใบสอบ สีเขียวสด

ดอก ของพริกกะเหรียงมีสีขาว ออกตามซอกใบและปลายกิ่งก้าน ดอกยาวกลีบเลี้ยงเชื่อมติดกัน ปลายเป็นแฉก 5 แฉก และจะคงรูปอยู่จนกระทั่งกลายเป็นผล กลีบดอกโคนเชื่อมกันเป็นหลอดสั้น ปลายแยกเป็นกลีบดอก 5 กลีบ กลีบดอกค่อนข้างบาง ใจกลางดอกมีเกสรตัวผู้สีเหลือง ดอกเมื่อบานเต็มที่จะเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 1 ซม. มีเกสรตัวผู้จำนวน 5 อัน

ผล มีลักษณะชูช่อตั้งปลายชี้ขึ้นฟ้า การติดผลจะเป็นช่อละ 3-5 ผล หรืออาจมากกว่านั้น ผลเป็นรูปกลมรีและยาวโคนผลใหญ่ ปลายผลเรียวแหลม ผลโตกว่าผลของพริกขี้หนูสวน

ลักษณะเด่นของพริกกะเหรียง

1. มีความทนทานต่อสภาพแวดล้อม ทนทานต่อสภาวะอากาศและโรคแมลง
2. ลำต้นใหญ่ การแตกแขนงดี สามารถให้ผลผลิตติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน
3. เป็นที่นิยมทำเป็นพริกตากแห้งได้ดี คุณภาพผลสด 3 กิโลกรัม ตากแห้งได้ 1 -1.3 กิโลกรัม
4. มีความเผ็ดและหอมซึ่งเป็นลักษณะประจำพันธุ์ของพริกกะเหรียง
5. โรงงานทำซอสพริกนิยมนำไปปั่นผสมกับพริกหนุ่มเขียวเพื่อเพิ่มความเผ็ดและความหอม

การเตรียมเมล็ดและต้นกล้าก่อนปลูก

1. เลือกต้นที่มีลำต้นสมบูรณ์แข็งแรง ทนทานต่อโรคและแมลงศัตรูพืช สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่นได้ดี ให้ผลผลิตขนาดใหญ่เต็มที่และเก็บผลในรุ่นที่ 2-3
2. ผลของพริกที่เลือกเก็บนำมาเป็นพันธุ์นั้น ควรเป็นผลที่เริ่มสุกหรือมีสีแดงสด ปราศจากโรคแมลงศัตรูพืชทำลาย นำเมล็ดพันธุ์แช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน หรือนำมาห่อในผ้าขาวบางชุบน้ำ 1-2 วัน จนมีตุ่มรากสีขาวเล็กๆ แล้วนำไปเพาะในแปลงเพาะ

การเตรียมแปลงและการเพาะกล้า

การเตรียมแปลงและเพาะกล้า แปลงเพาะควรเป็นพื้นที่ที่ระบายน้ำได้ดี ดินที่ใช้เพาะควรเป็นดินร่วน นำมาผสมกับปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยหมัก ในอัตราส่วน 2:1 แล้วคลุกเคล้าให้เข้ากัน ยกเป็นแปลง แล้วนำเมล็ดพริกโรยเป็นแถวห่างกันประมาณ 3 นิ้ว กลบหน้าดินหนาประมาณ 1 ซม. หลังเพาะนาน 7-10 วัน เริ่มออก รดน้ำให้ชุ่มอยู่เสมออย่าปล่อยให้แปลงเพาะแห้ง จนกระทั่งต้นกล้าเจริญเติบโตมีใบประมาณ 3-4 คู่ หรือต้นกล้ามีอายุประมาณ 30 วัน สามารถนำไปปลูกในแปลงปลูก

การปลูกและการดูแลรักษาพริกกะเหรียง

1. การปลูกพริกกะเหรียงโดยนำเมล็ดพริกที่เก็บเมล็ดจากต้น แล้วนำมาตากแดดจนแห้งสนิท นำไปตำในครกไม้หรือกระบอกไม้ไผ่ให้เมล็ดแตกออก นำเมล็ดมาหยอดลงหลุมที่เตรียมไว้ หลุมละประมาณ 5-10 เมล็ด ระยะปลูก 80X80 เซนติเมตร และหากปลูกแซมข้าวไร่ ระยะปลูกจะห่างตามความต้องการและสภาพพื้นที่เป็นหลัก

2. การปลูกด้วยต้นกล้า ควรมีการรอกันหลุมด้วยปุ๋ยหมัก อัตรา 800-1,000 กิโลกรัมต่อไร่ หรือใช้เชื้อราไตรโคเดอร์มา จำนวนต้นกล้าประมาณ 2,500-3,000 ต้นต่อไร่ ระยะปลูก 80X80 เซนติเมตร ซึ่งสามารถปลูกเป็นพืชแซมกับข้าวไร่หรือพืชชนิดอื่นๆ

3. การปลูกพริกกะเหรียงเพื่อเพิ่มมูลค่าของพริกสด สามารถทำได้โดยเกษตรกรต้องมีพื้นที่ที่สามารถให้น้ำได้ และเป็นพื้นที่ดอน น้ำไม่ท่วมขัง เกษตรกรเริ่มเพาะกล้าพริกตั้งแต่เดือน กันยายน-ตุลาคม หลังปลูกแล้ว 90 วันก็จะเริ่มเก็บผลผลิต ซึ่งจะเป็นช่วงฤดูแล้งพริกสดจะเริ่มราคาแพง เนื่องจากชาวกระเหรียงที่ปลูกพริกในป่าไม่สามารถให้น้ำพริกได้ และผลผลิตทั้งหมดจะทำให้พริกสดขาดแคลน เกษตรกรที่เพาะปลูกพริกกะเหรียงนอกฤดูสามารถขายพริกสดได้ถึงราคา 50-80 บาท/กิโลกรัม และสามารถเก็บเกี่ยวตั้งแต่ 2 ปีขึ้นไป

การให้น้ำและการให้ปุ๋ยพริกกะเหรียง

การให้น้ำอาศัยน้ำฝนธรรมชาติ และช่วงที่เหมาะสมในการปลูกเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน การกำจัดวัชพืชไม่ใช้สารเคมี และไม่นิยมใส่ปุ๋ยเคมีเนื่องจากจะทำให้พริกกะเหรียงที่มีความหอม ที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะตัวลดลง

โรคและแมลงศัตรูพริกกะเหรียงที่สำคัญและวิธีการป้องกันกำจัด

1. โรครากรเน่าโคนเน่าและโรคกุ้งแห้ง ป้องกันโดยคัดเมล็ดพันธุ์ที่ปราศจากโรค ใช้เชื้อราไตรโคเดอร์มา รองกันหลุมก่อนปลูก

2. แมลงศัตรูพริกกะเหรียง ได้แก่ เพลี้ยไฟ เพลี้ยอ่อน เพลี้ยแป้ง ทำให้ใบของพริกกะเหรียงหงิกงอ ใบมีวันฉีกปกติ ระบาดในช่วงแห้งแล้ง สามารถป้องกันกำจัด โดยใช้น้ำหมักสมุนไพรฉีดพ่นทุก 5-7 วัน

การเก็บเกี่ยวผลผลิตพริกกะเหรียง

หลังย้ายปลูกประมาณ 60 วัน พริกกะเหรียงเริ่มทยอยออกผลผลิตและสามารถเก็บผลผลิตได้ โดยเลือกเก็บเมล็ดที่มีสีแดงสด เพื่อใช้ในการแปรรูปผลผลิตพริกสดประมาณ 400-500 กิโลกรัมต่อไร่ ซึ่งสามารถนำมาทำเป็นพริกแห้งได้ประมาณ 80-100 กิโลกรัม/ละประมาณ 100-200 บาท รายได้เฉลี่ยประมาณ 10,000-15,000 บาทต่อไร่

บทสรุป ระบบวนเกษตรในพื้นที่ป่า ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง ตำบลทรายขาว ต.ห้วยไคร้ อ.ท่าเสา จ.สุโขทัย

รูปแบบระบบวนเกษตรชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้าง

ระบบวนเกษตร เป็นระบบที่มีการบริหารจัดการป่าไม้เป็นหลัก ร่วมกับการเกษตร ประกอบด้วย การปลูกพืชเกษตรในสวนป่าหรือปลูกพืชเกษตรร่วมกับการเลี้ยงสัตว์ในสวนป่า ระบบนี้มุ่งหวังที่จะให้เป็นการผ่อนคลายความต้องการที่ดินเพื่อการเกษตรกับความต้องการป่าไม้ เพื่อควบคุมสิ่งแวดล้อมให้สามารถดำเนินควบคู่กันไปโดยคำนึงถึงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และประเพณีวัฒนธรรม รวมทั้งช่วยในการพัฒนาความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของชุมชน ระบบวนเกษตรที่ดีควรสามารถเพิ่มการซึมซับน้ำ รักษาหน้าดิน และลดการสูญเสียดิน ลักษณะพันธุ์พืชที่ใช้ควรเป็นทรงพุ่มเพื่อลดความรุนแรงของเมื่อดินที่ตกกระทบผิวดิน สามารถรักษาสมดุลของสิ่งแวดล้อมให้เหมาะสมกับพืชที่ปลูกร่วมกัน เช่น บังร่มเงา หายฝุ่น อีกทั้งยังควบคุมสภาพความชื้นและอุณหภูมิได้ดี พันธุ์พืชที่ปลูกควรจะมีรากลึกพอที่สามารถหมุนเวียนธาตุอาหารในระดับที่ลึกให้ขึ้นมาสู่บริเวณผิวดิน เป็นประโยชน์ต่อพืชที่มีระบบรากตื้นที่ปลูกร่วมกันโดยรวมทั้งระบบวนเกษตร

ระบบป่าไม้ร่วมกับพืชเกษตร เป็นการใช้น้ำที่ป่าหรือการปลูกป่า ร่วมกับการทำการเกษตร พืชเกษตรนั้นก็มีทั้งพืชยืนต้นและพืชล้มลุกที่เก็บผลเก็บใบและพืชไร่ ที่มีอายุในการเก็บเกี่ยวในหนึ่งฤดูกาลเพาะปลูกหรือมีอายุเพียง 1-2 ปี ได้แก่ ข้าวไร่ ยาสูบ พริกกะเหรี่ยงและผักชนิดต่างๆ

ลักษณะพันธุ์ไม้ป่าในระบบนี้จะต้องมีคุณสมบัติคือ

1. ทนทานในการถูกกัดกินได้โดยไม่ชะงักการเจริญเติบโต
2. ควรเป็นพันธุ์ไม้ที่มีเรือนยอดเล็กและกิ่งเล็กโปร่ง
3. ควรเป็นต้นไม้ที่มีการเรียงตัวของใบโปร่งแสงส่องถึงพื้นได้
4. การทิ้งใบและแตกใบใหม่ ควรมียะเวลาที่จะเกิดประโยชน์แก่พืชเกษตร
5. อัตราการย่อยสลายและผุพังรวดเร็วและเป็นประโยชน์ต่อพืช
6. การเจริญเติบโตของพืชยังโตอย่างลดการแย่งแสง น้ำ ปุ๋ย
7. ควรเป็นไม้ที่สามารถดูดเอาปุ๋ยจากดินชั้นล่างขึ้นมาใช้ได้

ลักษณะพืชเกษตรในระบบวนเกษตรป่าไม้คือ

1. มีความทนทานต่อความแห้งแล้ง
2. มีลักษณะทนร่มเงาได้บ้าง
3. เป็นพืชที่สร้างเสริมความสมบูรณ์ของดิน
4. เป็นอาหารได้ดีและเป็นที่ต้องการของตลาด
5. เป็นพืชที่มีรากตื้นหรือดูดซับอาหารต่างระดับกับไม้ป่า
6. เป็นพืชที่ปลูกง่าย ทนทานต่อศัตรูและโรคพืช

ชนิดไม้ป่าและพืชเกษตรที่ปลูกรวมกันในระบบวนเกษตร ชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลิ้นช้างพันธุ์ไม้ป่าจะเป็นไม้เดิมที่ขึ้นในท้องถิ่น ได้แก่ สะเดาแดง ชีเหล็ก ประดู่ ลัก ยางนา ตีนเป็ด ส่วนพืชเกษตรที่ปลูกร่วมกับไม้ป่า ได้แก่ ข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ผักทอง ยาสูบ มัน มะเขือ และพริกกะเหรี่ยง เป็นต้น

ประโยชน์ที่ได้รับของระบบวนเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลิ้นช้าง

ระบบวนเกษตร เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการทำการเกษตรกรรมที่มีกิจกรรมในพื้นที่ตั้งแต่ 2 กิจกรรมขึ้นไปหรือการเพาะปลูกพืชหลายชนิดในพืชที่เดียวกัน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีความเกื้อกูลกันและมีประโยชน์ร่วมกันไม่ว่าทางใดทางหนึ่ง ดังนั้นจึงเรียกได้ว่าการทำการเกษตรแบบ “ยั่งยืน” จึงก่อให้เกิดผลดีและประโยชน์ในด้านต่างๆ ซึ่งชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลิ้นช้างได้นำประเพณีและวัฒนธรรม ความเชื่อข้อห้ามเข้ามามีส่วนร่วมในการทำการเกษตรมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นการฝังฝังและไม่ทำลายระบบนิเวศป่าไม้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการทำการเกษตรของกะเหรี่ยงบ้านลิ้นช้าง ดังนี้

1. การอนุรักษ์ดินและน้ำ การคัดเลือกพื้นที่ทำการเกษตรของกะเหรี่ยงจะไม่ทำในพื้นที่ที่มีความลาดชันมาก เพราะในฤดูฝนถ้าตัดต้นไม้ออกหมดแล้วฝนตกหนักจะทำให้เกิดการพังทลายของดิน และผิวดินทรายเป็นธาตุอาหารสำหรับพืชไปกับสายน้ำ กะเหรี่ยงไม่ตัดต้นไม้ในบริเวณที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารเพื่อให้ดินอุ้มน้ำไว้ชะลอการไหลของน้ำและมีการทำฝายเพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้กับดินป่า

2. ลดความเสี่ยงจากความแปรปรวนของสภาพลม ฟ้า อากาศ จากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีความแปรปรวนในแต่ละปีซึ่งมีแนวโน้มจะรุนแรงมากขึ้น เช่น เกิดภาวะฝนแล้ง ฝนทิ้งช่วง น้ำท่วมฉับพลัน กะเหรี่ยงจึงปลูกพืชหลายชนิดในหนึ่งฤดูกาลไว้บริโภคและแปรรูปเพื่อนำมาจำหน่ายนอกฤดูกาล เช่น ในอดีตการปลูกพริกกะเหรี่ยงของชุมชนบ้านลั่นช้างใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์จากโพป่าในการเพาะปลูกพริกกะเหรี่ยง ซึ่งจะหว่านเมล็ดพริกกะเหรี่ยงก่อนเข้าฤดูฝนประมาณ 1 เดือน เมื่อเริ่มเข้าฤดูฝนหรือฝนแรกจึงหยอดเมล็ดพืชชนิดต่าง ๆ ประมาณ ๑๐ วันสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้

3. ลดความเสี่ยงจากการระบาดของศัตรูพริกกะเหรี่ยง กะเหรี่ยงได้ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการปลูกพืชแบบผสมผสานระหว่างไม้ป่า พริกกะเหรี่ยง ผักไร่ ข้าวไร่ ยาสูบและไม้ดอกไม้ประดับ การปลูกแบบนี้เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมในการเพาะปลูกของกะเหรี่ยง โดยใช้ความสมดุลทางธรรมชาติในการเกื้อกูลกันระหว่างพืชกับพืช การปลูกพริกกะเหรี่ยงร่วมกับพืชที่มีกลิ่นฉุนและไม้ดอกไม้ประดับเข้าด้วยกัน เช่น ดอกดาวเรือง ผกากรอง ตีลบี้ มะกรูด ยาสูบ ตะไคร้ เป็นต้น การปลูกพืชที่เป็นตัวล่อแมลงศัตรูพืชให้มากัดกินแทนการใช้สารเคมีและพืชล่อแมลงที่ช่วยผสมเกสรเพื่อเพิ่มผลผลิต ได้แก่ ผักใบเขียว มะเขือดอกทองไก่ แพงพวย ทานตะวัน เป็นต้น กะเหรี่ยงได้เรียนรู้และลอกเลียนแบบธรรมชาตินำมาใช้ในการปลูกพืช

4. ลดต้นทุนการผลิต จากภูมิปัญญาการควบคุมการระบาดของแมลงศัตรูพริกกะเหรี่ยงช่วยลดต้นทุนการใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดแมลง คุณสมบัติเด่นของพริกกะเหรี่ยงคือ ทนต่อแมลงและโรคพืชได้ดี การเจริญเติบโตในสภาพแห้งแล้งช่วยลดการใช้น้ำและความสมบูรณ์ของผิวดินมีส่วนช่วยในการเพิ่มผลผลิตของพริกกะเหรี่ยง

5. การเพิ่มรายได้และกระจายรายได้ตลอดปี การปลูกพริกกะเหรี่ยงในระบบวนเกษตรของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างร่วมกับการปลูกพืชชนิดอื่น เป็นการให้ประโยชน์พื้นที่ป่าอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน ส่วนหนึ่งเก็บไว้บริโภคในครัวเรือนอีกส่วนนำมาแปรรูปเพิ่มมูลค่าผลผลิต การปลูกพริกกะเหรี่ยงสามารถขายสดโดยกิโลกรัมละ 180-200 บาท แห่งกิโลกรัมละ 300 บาท นอกจากนี้พริกกะเหรี่ยงยังสามารถแปรรูปเป็นพริกป่นและพริกคองไว้จำหน่ายตลอดทั้งปี

6. ช่วยทำให้คุณภาพชีวิตของชุมชนกะเหรี่ยงบ้านลั่นช้างดีขึ้น การปลูกพริกกะเหรี่ยงสามารถแปรรูปเพื่อจำหน่ายในหลายรูปแบบทั้งขายพริกกะเหรี่ยงสดจำหน่ายในฤดูกาล ส่วนพริกแห้งและพริกคองเก็บไว้จำหน่ายนอกฤดูกาล ทำให้ชุมชนบ้านลั่นช้างมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นมีรายได้จากการขายผลิตผลได้ตลอดทั้งปี อีกทั้งพริกกะเหรี่ยงจากบ้านลั่นช้างยังเป็นของฝากและสร้างชื่อเสียงให้กับอำเภอหนองหญ้าปล้อง จังหวัดเพชรบุรี

ภาคผนวก

กะเหรี่ยงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ถิ่นที่อยู่อาศัยและครอบครัวของกะเหรี่ยง

ชาวกะเหรี่ยงจัดได้ว่าเป็นชาวเขาน้ำชาติหนึ่งแต่พื้นที่ตั้งที่อยู่อาศัยมักเป็นที่ราบ บางแห่งมีทั้งกะเหรี่ยงและเกอและกะเหรี่ยงไปแต่ไม่อาศัยอยู่ร่วมกันจะแยกอยู่คนละหมู่บ้าน ชาวกะเหรี่ยงนิยมตั้งถิ่นฐานเป็นหลักแหล่งถาวรไม่ค่อยย้ายที่อยู่และมีภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรดินและแหล่งน้ำเป็นอย่างดี ซึ่งกะเหรี่ยงส่วนใหญ่นิยมตั้งถิ่นฐานในที่ราบใกล้กับแหล่งน้ำและลำธาร ส่วนที่อยู่อาศัยของชาวกะเหรี่ยงประกอบด้วยครัวเรือนและทุ่งฉาง บ้านกะเหรี่ยงสร้างด้วยไม้ไผ่และแฝกยกพื้นด้วยเสาสูง 5 - 6 ฟุต บริเวณบ้านไม่มีรั้ว สัตว์เลี้ยงส่วนใหญ่จะปล่อยให้หากินในหมู่บ้านหรือตามธรรมชาติ

สังคมและครอบครัวของกะเหรี่ยงเป็นแบบผัวเดียวเมียเดียว ไม่มีการอยู่ด้วยกันก่อนแต่งงานเป็นอันขาด การหย่าร้างจึงมีน้อยมาก ขณะที่การแต่งงานใหม่ก็ไม่ค่อยปรากฏ ส่วนการเลือกคู่ครองนั้นฝ่ายหญิงจะเป็นผู้เลือกฝ่ายชายเอง แต่บางครั้งฝ่ายหญิงจะออกค่าใช้จ่ายทั้งหมดในการแต่งงาน สังคมกะเหรี่ยงเป็นแบบครอบครัวเดี่ยว เมื่อลูกแต่งงานก็จะแยกครอบครัวและปลูกบ้านอยู่ใหม่ เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะต้องมาอยู่กับพ่อแม่ของภรรยาเป็นเวลา 1 ฤดูกาลเก็บเกี่ยว หลังจากนั้นจึงปลูกบ้านใกล้กับบ้านของพ่อแม่ภรรยา

ความเชื่อที่ยากับป่าไม้ของชาวกะเหรี่ยง

วิถีชีวิตของชุมชนชาวกะเหรี่ยงมีความใกล้ชิดกับทรัพยากรป่าไม้มาช้านาน จึงมีความผูกพันต่อกับธรรมชาติไม่ว่าจะเป็น ภูเขา ป่า สายน้ำ และแผ่นดิน ทำให้กะเหรี่ยงมีความเข้าใจและเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างดี ให้ความเคารพนับถือต่อพระแม่ธรณี (เซ่งทิว) แม่คงคา (นางกั้ง) และแม่โพสพ (ผีปอบ) ซึ่งทั้งหมดเป็นผู้มีพระคุณในฐานะผู้คุ้มครองทรัพยากรป่าไม้ตามความเชื่อของกะเหรี่ยง มีพิธีกรรมและข้อห้ามต่างๆ มากมายที่แสดงถึงความนอบน้อม การขอใช้และการขอบคุณต่อทรัพยากรธรรมชาติอันเป็นเอกลักษณ์ ชาวกะเหรี่ยงเดิมนับถือภูผี มีการบรวงสรวงและเซ่นสังเวย โดยยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด ภายหลังเมื่อมีพระพุทธเจ้าและหมอสอนศาสนาเดินทางมาเผยแพร่ศาสนา จึงทำให้กะเหรี่ยงเริ่มนับถือศาสนาพุทธและคริสต์ แต่ยังคงความเชื่อและยึดถือปฏิบัติในแต่ละชุมชน เช่น ความเชื่อเรื่องภูผีปีศาจ เจ้าป่าเจ้าเขา การไหว้ต้นไม้ใหญ่ประจำหมู่บ้าน การเสียทายในการการเกษตรและความเชื่อเรื่องขวัญ ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่าคนเรามีขวัญอยู่ทั้งหมด 37 ขวัญ เมื่อคนตายขวัญจะทิ้งหรือหายไป นอกจากนี้ยังเชื่อกันว่าขวัญจะหนีไปท่องเที่ยวและอาจถูกภูผีทำร้ายหรือกักขังไว้ทำให้เจ้าของขวัญล้มป่วยลง การรักษาหรือช่วยเหลือนับเป็นหัวใจ คือ ต้องล่อและเรียกให้ขวัญกลับมาสู่ร่างของเจ้าของขวัญ และยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกหลายประเพณี

การนับถือผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่อยู่คู่กับชาตินับแต่กระแหม่นมานาน ซึ่งเป็นความเชื่อในเจ้าที่เจ้าทางเจ้าป่าเจ้าเขา เนื่องจากการดำรงชีวิตของชาวกระแหม่นกับธรรมชาติมาเนิ่นนาน มีการหล่อหลอมความเชื่อที่เกี่ยวกับธรรมชาติเข้าด้วยกันกับประเพณีวัฒนธรรม จึงต้องมีการเซ่นไหว้เจ้าที่เจ้าทาง และบอกกล่าวบรรพบุรุษให้ช่วยไปประสบความสำเร็จก้าวหน้า ทำการเกษตรให้ได้ผลผลิตดี ขอให้ท่านบรรดาลให้อยู่เย็นเป็นสุข ช่วยปกป้องคุ้มครองดูแลและยังเป็นการขอมาต่อท่านเหล่านั้นด้วย ซึ่งเป็นความเชื่อและเป็น ประเพณีที่สืบมาเป็นการสร้างความรักความสามัคคีในหมู่คณะและให้ความร่มเย็นเป็นสุขในครอบครัว อีกทั้งเป็นความเชื่อที่ชาวกระแหม่นให้ความสำคัญอย่างยิ่งใน ทุกสังคม

ประเพณีและวัฒนธรรมของกระแหม่น

ประเพณีและงานรื่นเริงที่สำคัญของชุมชนชาวกระแหม่นและเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไป และสามารถเข้าร่วมพิธีได้ประเพณีที่รู้จักกันดี ได้แก่

เดือนเมษายนของทุกปีในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เป็นการสักการะหลวงพ่อนวมที่วัดแจ้งเจริญ อำเภอดงหลวง จังหวัดราชบุรี ซึ่งชาวกระแหม่นมีความเชื่อเลื่อมใสในตัวหลวงพ่อนวม เมื่อครั้งท่านได้ตุดงคเฒ่าในป่าใกล้กับหมู่บ้าน ชาวกระแหม่นมาบึงน้ำจืดบลาอาหารมาถวายพร้อมกับนิมนต์ท่านเข้ามายังหมู่บ้าน เนื่องจากกลัวท่านจะได้รับอันตรายจากสัตว์ป่าต่างๆ ชนิด ด้วยหลวงพ่อนวมเป็นพระที่มีความสามารถในด้านสมุนไพร จึงได้ช่วยรักษาอาการป่วยของชาวกระแหม่นให้หาย จนเป็นที่เลื่อมใสของชาวกระแหม่น เมื่อท่านได้เดินทางกลับมาบึงวัด ชาวกระแหม่นได้ร่วมกันมาส่ง ก่อนเดินทางกลับได้ขอพรและสร้างบารมีแด่ท่านหน้าวัด ในการประกอบพิธีนี้ที่สร้างหลวงพ่อบึงมีน้ำนองเต็มพื้นวัด ชาวกระแหม่นผู้ซำซิงหรือร่วมกันนอนให้หลวงพ่อนวมเดินเหยียบบงที่หลังไปจนถึงศาลาวัด เพื่อไม่ให้ท่านที่ประกอบพิธีเปื้อนเท้าหลวงพ่อบึงและได้ขอพรจากหลวงพ่อบึงให้ช่วยปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตราย จนเป็นประเพณีปฏิบัติของชาวกระแหม่นในจังหวัดราชบุรี เพชรบุรี กาญจนบุรี สืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ชั้น ๑ คำ เดือน ๑ เป็นประเพณีการกินข้าวห่อหรือเทศกาลวันขึ้นปีใหม่ของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญงานหนึ่งของชาวกะเหรี่ยง โดยกะเหรี่ยงที่ทำงานต่างจังหวัดจะเดินทางกลับมายังหมู่บ้านและกราบไหว้บรรพบุรุษและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ มีการละเล่นและงานรื่นเริงตลอดทั้งกลางวันและกลางคืนก่อนวันงานข้าวห่อหรือมีการเตรียมข้าวห่อบ้านละ 200-300 ห่อ ข้าวห่อทำมาจากข้าวเหนียวห่อด้วยใบตองหรือใบผากห่อเป็นรูปกรวยแล้วมัดด้วยตอกให้แน่นแล้วนึ่งจนสุก การรับประทานข้าวห่อจะรับประทานคู่กับเครื่องจิ้มที่ทำมาจากมะพร้าวหั่นแล้วนำมาวนกับน้ำตาลให้เข้ากัน ก่อนวันงานในช่วงเวลาเย็นและช่วงเช้าของวันงานกะเหรี่ยงจะมีการตีเกราะเคาะไม้ให้ดังที่สุด เพื่อเป็นการเรียกขวัญให้กลับมายังบ้านและยังเป็นการขับไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากร่างกายและหมู่บ้าน ตอนเช้าเป็นการผูกข้อมือให้กันด้วยด้ายสีแดง แสดงถึงการอวยพรให้อยู่เป็นสุขมีความสุขเจริญรุ่งเรืองปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ หลังจากเสร็จจากการผูกข้อมือหนุ่มสาวจะชวนเพื่อนต่างหมู่บ้านมากินข้าวห่อที่บ้านของแต่ละคนทีละคนทีละวัน หรือบ้านที่เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน นั่งล้อมวงกินข้าวห่อมีการร้องเพลงเกี่ยวกับวาระสัณเฑาะออกมาเรื่อยๆ เป็นคู่

การแต่งกายกับภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

การแต่งกายชุดกะเหรี่ยงเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบพิธีตามขนบธรรมเนียมความเชื่อ ซึ่งเป็นเครื่องมุ่งหมายมาจากดอกฝ้ายมาปั่นเป็นเส้นและนำมาทอเป็นผืน สีที่ใช้ในการย้อมได้มาจากส่วนต่างๆ ของต้นไม้ เช่น เปลือก แก่น ราก และผล สีพื้นของชุดกะเหรี่ยงได้มาจากผลของลูกมะเกลือซึ่งให้สีกรมท่าหรือดำ ส่วนสีของเส้นด้ายที่ใช้ในการปักลวดลายได้จากการย้อมสีเส้นด้ายจากสีต่างๆ ได้แก่ สีแดงได้จากเปลือกต้นสมพง สีเหลืองได้จากแก่นกล้วยและขมิ้น ขาวกะเหรี่ยงมีความรู้ความสามารถในการนำวัสดุธรรมชาติมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี

การแต่งกายที่ถือว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของกะเหรี่ยง คือ ผู้หญิงสวมเสื้อ

สีน้ำเงินหรือสีครามมีลายสีขาว ช่มนู เหลือง ส้มหรือแดง เพื่อความสวยงามมีการปักลายแทรกเป็นแนวตั้งบริเวณบ่าและต้นแขน หน้าอกปักเป็นลายวงกลมโดยปักเดินเส้นสีต่างๆ คล้ายประกายออกจากศูนย์กลางของวงกลม ตัวเสื้อยาวเกือบถึงเข่าและนุ่งขึ้นลายแทรกตามแนวอนตืนขึ้นสูงเหนือตาตุ่มเล็กน้อย การแต่งกายผู้ชายนิยมสวมใส่เสื้อผ้าฝ้ายตัวใหญ่หลวมๆ คอกลมแขน ขาวสามส่วนผ่าอกมีการคลุมหรือผ้าเนื้อเดียวกับเสื้อทำสายผูกแทนกระดุม โหนกหัวด้วยผ้าสี คอขาวขมวดคเป็นปมเชิดเหมือนนอแรดนุ่งโจงกระเบน ส่วนเด็กหญิงมีเสื้อผ้าบอกสถานภาพนุ่งผ้าใส่เท้าบู๊มถึง 15 ปี คือ นุ่งชุดซึ่งเป็นทั้งเสื้อและขึ้นในตัวเดียวกัน ขาวคลุมเข่า กั้นแขนและขอบคอเสื้อสีแดง ข้างเสื้อปล่อยชายหรือปักเดินเส้นด้วยด้ายสีแดง นุ่งลูกปัดมาร้อยที่อกเสื้อสำหรับผู้หญิง ผู้ชายเป็นเสื้อผ้าฝ้ายพอดีตัว ทอด้วยด้ายสีน้ำเงินหรือสีขาวสลับสีเพื่อเพิ่มลวดลายให้สวยงาม

ชาวกะเหรี่ยงเป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดกับทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างดี มีการพึ่งพิงและเกื้อกูลกันและมีความรู้ความสามารถในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า มีความเชื่อเกี่ยวกับการคัดเลือกพื้นที่ในการทำเกษตร โดยการเสี่ยงทายตามความเชื่อของชาวกะเหรี่ยง ที่สำคัญมีข้อห้ามสำคัญหลายประการในการเลือกพื้นที่ทำการเกษตร เช่น ห้ามมิให้ตัดต้นไม้ใหญ่ใกล้กับพื้นที่ทำการเกษตรและแหล่งต้นน้ำลำธารเด็ดขาด การใช้ประโยชน์พื้นที่ในการปลูกพืชหมุนเวียนพื้นที่ในระบบวนเกษตรในพื้นที่ป่า ซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวกะเหรี่ยงที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของกะเหรี่ยง

ชาวกะเหรี่ยงใช้ชีวิตในชนบทโดยอยู่กันชุมชนขนาดเล็กกะเหรี่ยงมีความผูกพันกับธรรมชาติมาช้านาน โดยเฉพาะการปลูกพืชและทำไร่หมุนเวียน ซึ่งเป็นวัฒนธรรมในการเพาะปลูกของชาวกะเหรี่ยงมาช้านาน โดยการเพาะปลูกพืชไร่ ๑ ครั้งต่อปี แล้วย้ายไปหาพื้นที่ใหม่โดยนักการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เดิมไว้ เนื่องจากต้องรอให้สภาพป่าพื้นที่เดิมมาอุดมสมบูรณ์ไม่ต่ำกว่า ๕ ปี จึงกลับมาทำในพื้นที่เดิมพืชที่นิยมปลูก คือ ข้าวไร่ ยาสูบ บวบ ผักทอง ผักเขียว ข้าวโพด และมันชนิดต่างๆ

การทำไร่หมุนเวียนแบบดั้งเดิมของกะเหรี่ยงจะเริ่มด้วยการเผาไหม้และตีป่า เพื่อเป็นการจับรองตามความเชื่อในการเลือกทำเลเพาะปลูก โดยกะเหรี่ยงจะเลือกพื้นที่ที่เป็นป่าไผ่และจะไม่เลือกพื้นที่ที่เป็นป่าต้นน้ำลำธารหรือในพื้นที่ที่มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอยู่ ความเชื่อเหล่านี้เป็นความเชื่อที่บอกต่อกันมาและสืบทอดเป็นภูมิปัญญาในการคัดเลือกพื้นที่ในการทำมาหากินหลายร้อยปี ในการทำไร่ของกะเหรี่ยงแต่ละครั้งจะมีการทำพิธีขอขมาพระแม่ธรณีและเจ้าป่าเจ้าเขา มีการตั้งศาลในบริเวณพื้นที่ไร่ที่เลือก และมีความเชื่อว่าถ้ากลับมาบ้านแล้วจะไม่ฝนร่ำยาวเวลานาน

ในการทำไร่หมุนเวียนของกะเหรี่ยงหลังจากการเลือกทำเลแล้ว จะมีการเสี่ยงทายว่าพื้นที่นี้เหมาะสำหรับการเพาะปลูกหรือไม่เริ่มจากการตัดไม้ยาวหนึ่งวา ขึ้นไปกำหนดจุด ตั้งหลักไม้เอาไว้ภายในบริเวณพื้นที่ที่ได้เลือกไว้ แล้วอธิฐานก่อน ตีไม้ลงบนพื้นดินตามที่ศตางูทิศละสามครั้งเริ่มจากทิศตะวันออก ตะวันตก เหนือ และทิศใต้หลัง

ขั้นตอนการตีปานิยมไปทำกัน 2-3 คน เจ้าของพื้นที่จะทำพิธีอยู่ในบริเวณพื้นที่ที่กำหนดส่วนคนที่เหลือจะคอยอยู่ตามจุดต่างๆ และเจ้าของที่จะตะโกนถามผู้ที่ร่วมพิธีที่มา 3 ข้อ คือ

ข้อที่หนึ่ง ได้ยินเสียงเง็กร้องหรือเปล่าหากมีเสียงตอบกลับมาว่าไม่ได้ยินก็สามารถใช้พื้นที่เป็นที่ทำกินได้ ต่อไป

ข้อที่สอง ได้ยินเสียงนกขุนแผนร้องหรือไม่หากมีเสียงตอบกลับมาว่าไม่ได้ยินก็แสดงว่าสามารถใช้เป็นที่ทำกินได้

ข้อที่สาม ได้ยินเสียงนกเขาร้องจากฝั่งตรงข้ามไปยังที่ดินข้างเคียงหรือไม่หากมีเสียงตอบกลับมาว่าไม่ได้ยินก็สามารถใช้พื้นที่ทำกินได้

แต่ปัจจุบันประเพณีการตีปานเริ่มสูญหายไปตามกาลเวลา เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้ลดน้อยลงการทำไร่หมุนเวียนจึงทำซ้ำที่เดิมไม่ได้ จนทำให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการคัดเลือกพื้นที่ของกะเหรี่ยงขาดผู้สืบทอดความรู้ อีกทั้งยังมีปัจจัยอื่น เช่น การขยายเขตพื้นที่ของอุทยาน เขตกหราชและฮนารักษ์ ทำให้การแผ้วถางเปิดป่าใหม่เป็นเรื่องผิดกฎหมายและมีบทลงโทษที่รุนแรง

นอกจากนี้ในการเลือกพื้นที่ทำไร่กะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าห้ามทำไร่บนพื้นที่เขาสูงมองดูเหมือนหลังเต่าหรือพื้นที่ที่มีน้ำไหลชันเกิน 2 สาย รวมถึงพื้นที่ต้นน้ำขึ้นๆ สำหรับช่วงเวลาในการแผ้วถางป่าเพื่อการเกษตรจะอยู่ในช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายนเมื่อฝนแรกของปีนั้นเริ่มต้น แสดงว่าเจ้าฤดูแล้งเพาะปลูกข้าวกระเหรี่ยงก็จะเริ่มหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวและพืชชนิดต่างๆ ลงในไร่หมุนเวียนส่วนการปลูกข้าวไร่กะเหรี่ยงนิยมเผาจนพื้นที่ จนดินเป็นกลายสีน้ำตาลไหม้ในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน หลังจากเผาไร่ของกะเหรี่ยงก่อนฤดูฝนจะโรยเมล็ดนริศลงบนพื้นดินโดยไม่ต้องขุดหลุมปลูก ซึ่งกะเหรี่ยงมีความรู้และเป็นภูมิปัญญาในการเพาะปลูกที่สืบทอดกันมาอาศัยความสมบูรณ์ของผืนดิน การปลูกนริศโดยการหว่านเมล็ดนริศลงบนพื้นที่ที่เตรียม ในการปลูกข้าวไร่ซึ่งขั้นตอนการเตรียมจะมีการเผาเพื่อเตรียมพื้นที่และหยอดเมล็ดนริศกะเหรี่ยง ซึ่งนำภูมิปัญญาของชาวกะเหรี่ยงในการใช้คุณสมบัติของขี้เถ้าที่ช่วยป้องกันสัตว์มากัดกินเมล็ดพืชที่หว่าน ลงบนดิน เช่น เมล็ดนริศกะเหรี่ยง ข้าวไร่ ข้าวโหนด ผักต่างๆ เป็นต้น

การเตรียมพื้นที่หรือการรื้อไร่

วิถีชีวิตของกะเหรี่ยงกับระบบวนเกษตร

กะเหรี่ยงเป็นกลุ่มชนที่มีความรู้ความสามารถในการใช้ประโยชน์ธรรมชาติ เช่น การเก็บหาของป่ามาเพื่อบริโภคในครัวเรือน นำมาใช้เป็นยารักษาโรคและนำมาขายหรือแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น เกือบ น้ำตาล และยารักษาโรคบางชนิด เป็นต้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าชุมชนกะเหรี่ยงมีความใกล้ชิดกับป่าอย่างเห็นได้ชัด กะเหรี่ยงนิยมปลูกพืชไร่ไว้บนปรต่านเองในครัวเรือนโดยจะปลูกหมุนเวียนกันไปแบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็นพืชสำหรับใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ และพืชที่ใช้ในการดำรงชีพนำพืชทั้งสองอย่างมาปลูกรวมกันในพื้นที่เดียวกันทั้งไม้ดอก ไม้ผล ไม้ยืนต้นและไม้ล้มลุก เป็นการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างมีระบบทำให้เห็นว่ากะเหรี่ยงมีการนำระบบวนเกษตรมาใช้ในการทำเกษตรกรรมและเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงปัจจุบัน

เมื่อเริ่มเข้าสู่เดือนมีนาคม - เมษายน ของทุกปีเป็นฤดูร้อนชาวบ้านในภาคต่างๆ ได้หยุดพักผ่อน แต่สำหรับชาวกะเหรี่ยงถือว่าเริ่มเข้าสู่ฤดูการเพาะปลูกไร่ที่เคยปล่อยทิ้งรกร้างไว้ประมาณ 3-5 ปี ถูกถากถางเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก การทำเกษตรของกะเหรี่ยงเปรียบเสมือนวิถีชีวิตในการดำรงชีพของชุมชน เพราะอาชีพของกะเหรี่ยงคือการเกษตรแบบดั้งเดิมฤดูฝนที่มาถึงในช่วงปลายเดือนพฤษภาคมเป็นคิวเร่งให้กะเหรี่ยงเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูก เนื่องจากมีข้อจำกัดทางธรรมชาติซึ่งสามารถทำได้เพียงปีละหนึ่งครั้งต่อปี การทำไร่หมุนเวียนเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาในการเพาะปลูกมานับร้อยปีและเป็นอาชีพหลักที่หล่อเลี้ยงชุมชนชาวกะเหรี่ยง ในบางพื้นที่การตั้งถิ่นฐานของกะเหรี่ยงมีมาก่อนกฎหมายและพื้นที่ป่าอนุรักษ์หรือเขตอุทยาน ซึ่งตลอดเวลารัฐมนตรีกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ไม่เคยบุกรุกทำลายป่าแต่ตรงกันข้ามกะเหรี่ยงพยายามเรียนรู้วิธีการที่ใช้และดำรงชีวิตอยู่กับป่า วิถีชีวิตของกะเหรี่ยงจึงต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติและป่าไม้เปรียบได้ว่าป่าไม้เป็นปัจจัย 4 คือ ที่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม อาหารและยารักษาโรค จึงทำให้กะเหรี่ยงมีรูปแบบและการจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าที่สืบทอดกันมาในรูปแบบการทำไร่หมุนเวียน มีลักษณะเด่นในการใช้พื้นที่อย่างเป็นระบบและยั่งยืน

การทำไร่หมุนเวียนคืออะไร

การทำเกษตรแบบผสมผสานกันระหว่างการปลูกพืชหลายชนิดลงแปลงเดียวกัน กระบวนการทำไร่ของชาวกะเหรี่ยงเป็นแบบหมุนเวียนพื้นที่เพาะปลูกใช้ระยะเวลา 5-7 ปี ทำให้ระบบนิเวศที่ถูกทำลายฟื้นคืนสภาพเดิมมีการปลูกพืชหลายชนิดลงแปลงเดียว เช่น ข้าว ถั่วชนิดต่างๆ แตงกวา ฟักทอง ฟักเขียว ข้าวโพด มันชนิดต่างๆ ยาสูบ มะเขือ และเครื่องเทศชนิดต่างๆ การทำไร่ของชาวกะเหรี่ยงมีความเชื่อว่าการทำไร่เปรียบเสมือนการเหยียบบนท่อนไม้ได้ หมายถึงความไม่แน่นอนในผลผลิต ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพของดินและสภาพอากาศในแต่ละปี ซึ่งมีขั้นตอนและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในการทำไร่หมุนเวียนของกะเหรี่ยงดังนี้

ขั้นตอนการทำไร่หมุนเวียนและพิธีที่เกี่ยวข้อง

การเลือกพื้นที่ทางป่า มีส่วนสำคัญในการทำการเพาะปลูกและผลผลิตที่จะได้รับ หลังจากได้พื้นที่แล้วจะทำเครื่องหมายจากบาทว่าไว้ที่ต้นไม้เพื่อแสดงให้รู้ว่าพื้นที่ตรงนี้เป็นเจ้าของจับจองแล้ว กระบวนการคัดเลือกพื้นที่ทำไร่หมุนเวียนดังนี้

ไม่เป็นพื้นที่ป่าหรือข้อห้ามตามประเพณีในการเลือกพื้นที่ทำไร่ถักทั้งยังไม่มีลางบอกเหตุ ก่อนลงมือ
ฟันไร่หรือถากป่าหัวหน้าครอบครัวจะอธิษฐานภาวนาว่า “ผีเอ๋ยจงออกไป เกษยดาเอ๋ยจงออกไป ปัญหา
อุปสรรคเอ๋ยจงออกไปจากที่นี่ เพราะข้าจะฟันไร่และทำมาหากินที่นี่เถิดว่าเจ้าจะไม่มาคอยอาศัย ต้น
ไม้คายให้แตกหน่อ ไม้ไฟคายให้แตกหน่อ เพราะนี่คือที่บรรพบุรุษเคยทำมาหากินมาก่อน” จากนั้นจะ
ลงมือฟันไร่สักหน่อหนึ่งแล้วกลับบ้าน กระทั่งมีความเชื่อว่าเมื่อกลับมาแล้วนอนหลับไม่ฝันร้ายวันรุ่ง
ขึ้นสามารถเข้าไปตัดสาแหรกเตรียมพื้นที่ในการเพาะปลูกต่อไป

การปลูกข้าวไร่ตามประเพณีของกะเหรี่ยงมีการลงแขกปลูกข้าว เมื่อมีการ
หว่านข้าวจะมาช่วยกันหว่านให้เสร็จก็จะครอบครัว ก่อนลงมือหว่านข้าว เจ้าของไร่
เตรียมพื้นที่สำหรับการปลูกข้าว โดยมีชายหนุ่มจะปักหลุมและหญิงสาวจะเป็นคน
หยอดเมล็ดพันธุ์ข้าว ในทางตรงกันข้ามชายหนุ่มจะปักหลุมจะไม่สามารถหยอดเมล็ด
ข้าวได้ หญิงสาวก็เช่นกันคนที่หยอดเมล็ดข้าวไม่สามารถปักหลุมได้ เมื่อหว่านเสร็จ
แล้วยังมีเมล็ดข้าวเหลืออยู่ในมือของผู้หยอดข้าว เจ้าของไร่จะบอกให้เอาข้าวที่เหลือ
ใส่ในกระชัง หญิงสาวผู้ที่หยอดคนแรกจะหยิบเมล็ดข้าวมาหน่อหนึ่งหยอดเป็นหลุม
สุดท้ายจากนั้นก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน

พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในการทำไร่หมุนเวียน การกินข้าวคือการนำข้าว
ที่เหลือจากการหว่านมาต้มแล้ว โดยให้หนุ่มสาวที่ปักหลุมและหยอดข้าวแรกมาต้ม
พร้อมกับของเซ่นไหว้แก่ในหมู่บ้าน มาประกอบพิธีกินหัวเหล้าและอธิษฐานขอพร
จากเทพยดา ให้ลงมาต้มกินเหล้าและมาโปรดให้ข้าวเจริญงอกงามคือออกดอกออกผล
พิธีกรรมนี้เรียกว่า **“พิธีกินข้าวหัว”**

เมื่อข้าวออกมเต็มท้องไร่อายุประมาณ 2 เดือน จะมีพิธีอีกอย่าง
หนึ่งคือ **“พิธีเลี้ยงไร่”** จะประกอบไปด้วยพิธีขอหลายพิธีแยกตามวัตถุประสงค์
ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีไร่ขอพรเครื่องเซ่นไหว้ประกอบด้วยไก่หนึ่งตัว เหล้าสองขวด
หมากสองคำ บุหรี่สองมวน นริข์ กลี๋ยและปูน ขณะประกอบพิธีมีการ
อธิษฐานดังนี้ “เจ้าแห่งโลกเจ้าแห่งแผ่นดินเอ๋ย วันนี้เลี้ยงท่านโปรดลงมาต้ม หัว
เหล้ากินหัวข้าวด้วยเถิด จงบันดาลให้ข้าวเจริญงอกงามดี เพื่อข้าจะครอบครัว
จะได้เป็นเจ้าของทุ่งฉางด้วยเถิด”

พิธีกรรมต่าง ๆ ใช้เครื่องเซ่นไหว้เหมือนกันแต่แตกต่างกันคือ คำอธิษฐาน
ซึ่งบ่งบอกถึงวัตถุประสงค์ของแต่ละพิธีกรรม เช่น พิธีเลี้ยงไร่ปัดรังควาญ พิธี
ไล่ความชั่ว การอธิษฐานเพื่อเปิดป่าสัตว์ต่าง ๆ ที่จะมาทำลายพืชผักทำให้เสียหาย
พิธีเลี้ยงแทนอดีตและพิธีเลี้ยงแทนขวัญข้าว อธิษฐานไม่ให้เกิดใหม่และขอพรให้
ความสมบูรณ์ของดินช่วยให้ผลผลิตจำนวนมาก

ปัจจุบันพิธีกรรมต่าง ๆ ในการทำไร่ในสมัยนี้เริ่มเลือนหายไปจากชนเผ่ากะเหรี่ยง เนื่องจากชาว
กะเหรี่ยงส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและเมื่อความเจริญเข้ามา วิถีชีวิตแบบเก่าก็เริ่มหายไปตามกาลเวลา

.....คณะทำงาน.....

นายนริศ อ้าถัฏกรณั

นักวิชาการป่าไม้ชำนาญการ
หัวหน้าคณะทำงานและที่ปรึกษา

นายอริชัฒ์ การิกาญจน์
เจ้าพนักงานการเกษตร

ข้อมูล เรียบเรียงและถ่ายภาพ

นางสาวสุจินดา จิรงานหา

ผู้ช่วยเจ้าหน้าที่การเกษตร

ข้อมูล ออกแบบและภาพประกอบ

นายทนัย สุวรรณวิเศษ
เจ้าหน้าที่การเกษตร

ข้อมูลและภาพถ่าย

คณะทำงานขอขอบคุณ

ผู้อำนวยการและน้องๆ...โรงเรียนหนองหญ้าปล้องวิทยา...และวิทยากรทุกท่าน
ที่ถ่ายทอดประสบการณ์และภูมิปัญญาให้กับคณะผู้ศึกษา

เอกสารอ้างอิง

ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 10 สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 (ราชบุรี) :
การศึกษากฎมีปญญาท้องถิ่น เรื่อง “สีย้อมผ้าจากเปลือกไม้ของกะเหรี่ยงโผล่งหรือโปว์”
2552

สวนป่าชุมชน สำนักส่งเสริมการปลูกป่า กรมป่าไม้ : “การทำกระดาษแบบวนเกษตร” 2544
องค์การบริหารส่วนจังหวัดราชบุรี : “เศรษฐกิจพอเพียง กับการพัฒนาที่ยั่งยืน” มปป.

วนเกษตร. (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก

<http://www.navy22.com/smf/index.php?topic=17759.0>

วนเกษตรธรรมชาติพอเพียง...คำตอบสุดท้าย. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก

<http://www.oknation.net/blog/natureagro/2009/05/06/entry-1>

วนเกษตร: หนทางที่ยั่งยืนเพื่อการมีกินตลอดชีวิต. (ออนไลน์) เข้าถึงได้จาก

<http://www.econ.tu.ac.th/doc/article/fultex/25.pdf>

นายใจ จิตพล (2553,เมษายน).สัมภาษณ์

นายชลิต ระหว่างบ้าน (2553,เมษายน).สัมภาษณ์

นายทองสุข พวงไม้ (2553,เมษายน).สัมภาษณ์

2006/0